

Agnieszka Cyluk

Wyższa Szkoła Pedagogiczna TWP w Warszawie

**AKTY PODZIĘKOWAŃ I ICH REPLIKI
W MÓWIONEJ POLSZCZYŹNIE – STUDIUM OPARTE NA KORPUSIE**

SUMMARY

**The speech acts of thanking and responses to thanking
in spoken Polish – corpus-based study**

The article presents the findings of the corpus-based research of the speech acts of thanking and responses to thanking in spoken Polish. The aim of the paper is to demonstrate what linguistic formulas and strategies are routinely employed by the Polish people to thank and respond to thanking. The data for the analysis were taken from the spoken part of the PWN Corpus of Polish. The analysis of the spontaneous conversational data provided us with invaluable insights on how the polite speech acts in question are used in everyday interactions. The findings of the corpus-based research should be useful for learners of Polish as a foreign language as they will help them avoid unnatural or inappropriate expressions in a particular situation.

Key words: thanking, responses to thanking, speech acts, polite linguistic formulas.

РЕЗЮМЕ

**Акты благодарности и их реплики в разговорном польском языке –
исследования, основанные на корпусе**

Статья представляет результаты корпусных исследований над актами благодарности и сопровождающими их репликами в разговорном польском языке. Цель статьи – показать, какие формулы и языковые стратегии применяются поляками для выражения благодарности и ответов на благодарность. Языковой материал для исследования

почерпнут из разговорных текстов Корпуса Польского Языка Научного Издательства ПНИ (PWN). Анализ спонтанных устных высказываний показал, как поляки применяют обсуждаемые вежливые акты речи в ежедневном общении. Результаты корпусных исследований должны пригодиться учащимся польскому языку как иностранному, позволят им прежде всего избегать неестественных или неуместных в данной ситуации высказываний.

1. Wprowadzenie

Akty podziękowań należą do jednych z najczęściej używanych zwrotów grzecznościowych w mówionej polszczyźnie. Okazywanie wdzięczności za wszelkiego rodzaju przysługi stanowi jedną z podstawowych zasad polskiej grzeczności, a jej złamanie może wpłynąć negatywnie na przebieg komunikacji językowej między interlokutorami. Ze względu na wysoką częstotliwość użycia w codziennej komunikacji, podziękowania oraz ich repliki zostały zredukowane do komunikacyjnych rytuałów, zwanych też formułami. Podziękowania mają charakter reaktywny; innymi słowy, stanowią reakcję na poprzedzające je w czasie różne typy bodźców werbalnych lub/i niewerbalnych. Ponadto, słowa *dziękuję/dzięki* pełnią poza wyrażeniem wdzięczności wiele innych funkcji komunikacyjnych, np. używane są w celu grzecznej odmowy, zasygnalizowania ironii czy chęci zakończenia rozmowy.

Wszzechobecność formuł wyrażających podziękowania w codziennej komunikacji sprawiła, że problematyka podziękowań stała się przedmiotem zainteresowania wielu polskich badaczy. Akty podziękowań oraz ich repliki były analizowane z semantycznego i pragmatycznojęzykowego punktu widzenia. Prace na temat zwrotów dziękczynnych i odpowiedzi na nie w języku polskim, które powstały dotychczas, opierają się głównie o dane z kwestionariuszy, scenek sytuacyjnych, obserwacji uczestniczących oraz doraźnie czynionych zapisów zasłyszanych formuł. Nie ma natomiast prac poświęconych polskim zwrotom dziękczynnym i reakcjom na nie w oparciu o dane konwersacyjne z polskich korpusów języka mówionego. Jedną z przesłanek do podjęcia badań przedstawionych w niniejszym artykule była chęć wypełnienia tej luki w przypadku aktów podziękowań i ich replik w mówionej polszczyźnie.

2. Dane korpusowe uwzględnione w analizie

Autorka badania postawiła sobie za cel sprawdzenie, jakie strategie i formuły dziękczynne są używane przez Polaków do okazywania wdzięczności i wyrażania reakcji na podziękowania. Materiał badawczy do analizy został pozyskany z naturalnych dialogów wybranych z części mówionej Korpusu Języka Polskiego Wydawnictwa Naukowego PWN.

Korpus PWN jest korpusem ogólnym, zrównoważonym tematycznie i gatunkowo¹. Struktura tematyczna i stylowa korpusu stanowi odzwierciedlenie tego, w jaki sposób przeciętny Polak używa języka ojczystego. Korpus jest dostępny w wersji demonstracyjnej oraz pełnej wersji sieciowej. Korzystanie z pełnej wersji korpusu jest odpłatne, daje jednak użytkownikowi dostęp do większej liczby próbek tekstowych niż w przypadku wersji demonstracyjnej. Pełna wersja sieciowa korpusu liczy około 40 milionów słów. Próbkę tekstu, które znalazły się w korpusie pochodzą z książek beletrystycznych (20% tekstu), książek niebeletrystycznych (21% tekstu), wiadomości prasowych z „Rzeczpospolitej” (45% tekstu), ulotek (5,5% tekstu), stron internetowych (3,5% tekstu) oraz rozmów (4,5% tekstu). Mówiona część korpusu zawiera 84 pliki tekstowe, w skład których wchodzi 12 plików z nagraniami radiowymi i telewizyjnymi oraz 72 pliki przedstawiające spontaniczne rozmowy użytkowników języka polskiego. Wszystkie rozmowy zostały zarejestrowane w latach 1990–2005. Próbkę tekstów zamieszczonych w korpusie są otagowane, co oznacza, że znajdziemy w nich informacje dotyczące rozmówców, struktury tekstu lub błędnych wyrazach i konstrukcjach.

Niestety użytkownik pełnej wersji korpusu PWN nie ma możliwości ograniczenia poszukiwań interesujących go słów i zwrotów do plików tekstowych zawierających rozmowy. Badania opisane w niniejszym artykule zostały przeprowadzone w głównej siedzibie Polskiego Wydawnictwa Naukowego w Warszawie, gdzie autorka otrzymała zgodę na korzystanie z pełnej bazy danych korpusowych. Bez dostępu do kompletnych tekstów języka mówionego, przeprowadzenie badań opisanych w niniejszym artykule nie byłoby możliwe. Analizy aktów podziękowań i ich replik dokonano na podstawie naturalnych dialogów wchodzących w skład 71 plików tekstowych wielkości ponad 355 tysięcy słów. Nagrania radiowe i telewizyjne wchodzące w skład części mówionej korpusu nie zostały uwzględnione w badaniach.

Za podstawę do przeprowadzenia badań korpusowych posłużył materiał językowy zebrany za pomocą kwestionariusza (tzw. Discourse Completion Task). Dane pozyskane od 60 respondentów za pomocą kwestionariusza składającego się

¹ <http://korpus.pwn.pl> (dostęp: 11.08.2012).

z szesnastu sytuacji umożliwiły wyróżnienie poszczególnych typów podziękowań oraz strategii będących reakcją na podziękowanie. Formuły językowe wyrażające podziękowania i odpowiedzi na podziękowania pozyskane za pomocą kwestionariusza zostały wykorzystane do przeszukania tekstów mówionych wybranych z korpusu PWN. Głównym narzędziem do analizy materiału korpusowego był program *Wordsmith Tools 5*.

3. Akty podziękowań w korpusie języka mówionego PWN

W tekstach mówionych korpusu PWN znaleziono 140 przykładów użycia zwrotów zawierających słowa *dziękuję/dzięki/dziękujemy/dzięks*. Najwyższą frekwencję miało słowo *dziękuję*, które dało 88 wyników, *dzięki* pojawiło się 47 razy, *dziękujemy* zostało odnalezione w czterech kontekstach, a słowo *dzięks* wystąpiło tylko jeden raz. Z analizy wykluczono 34 przykłady użycia słów *dziękuję/dzięki*, ponieważ stanowiły one część cytowanej wypowiedzi (przykłady A oraz B poniżej), bądź też funkcjonowały w zdaniu jako zaimek (przykłady C oraz D poniżej). Formuły dziękczynne ze słowami *dziękuję/dzięki/dziękujemy/dzięks* uwzględnione w badaniu stanowiły 76% wszystkich przykładów znalezionych w korpusie PWN.

- A. <who1>Teraz ci Iwona podam przykład, jak twój brat mnie słucha. Do niego mówię *Dzięki za placki!*, Miałem ci plecy wymasować, tak? *Dzięki, kotku!* (1547)
- B. <who3> Nie tańczę. Nie, ale gdyby powiedziała: Przepraszam, nie mogę tańczyć, bo mam wrzody na żołądku i jak się ruszam, to będę wymiotować. Nie trzeba mówić, czemu nie chcę tańczyć, po prostu *nie, dziękuję*. (1547)
- C. <who2>Ma pani silne mięśnie, dlatego dlatego ten kręgosłup jest odciążany.
<who1>Ale wie pan, dlaczego mam silne? *Dzięki Biovenie*. (1516)
- D. <who2>Takie ćwiczenia, że dosłownie po prostu aż pozazdrościć im tych umiejętności. Tacy starszankowie nawet, nie wiem, stoją na głowie i ćwiczą to wszystko. To jest niesamowite.
<who1>Czyli ciało *dzięki tym ćwiczeniom* jest sprawniejsze dużo?
<who2>Oczywiście. I to w ogóle zapobiega wielu chorobom. Nie tylko fizycznym, ale też psychicznym podobno. To jest taka superterapia nawet. Dodaje siłę taką niesamowitą siłę wewnętrzną. (1524)

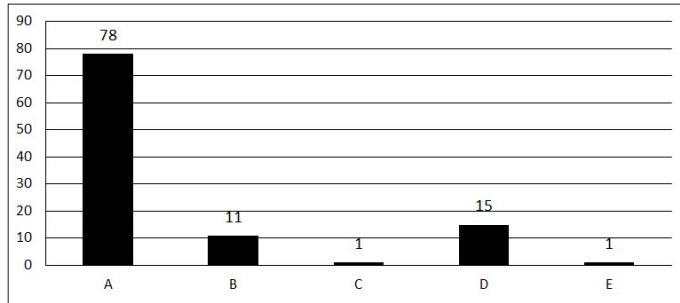
Należy zaznaczyć, że fragmenty dialogów zamieszczone w artykule zostały zaczerpnięte z korpusu PWN, wobec tego wszelkie błędy gramatyczne, powtórzenia, błędne użycie wyrazów odpowiadają oryginalnemu zapisowi spontanicznych rozmów. W nawiasach na końcu zdań podano numery plików tekstowych, z których pochodzą poszczególne przykłady. Większość oznaczników (tagów) została usunięta przez autorkę w celu uzyskania przejrzystości tekstu.

Analiza spontanicznych nagrań języka mówionego dowodzi, że Polacy wykazują tendencję do posługiwania się zaledwie kilkoma formułami dziękczynnymi. Nie zaobserwowano tak dużej różnorodności typów podziękowań, jak podaje literatura dotycząca omawianych aktów mowy². Dane korpusowe wykazały, że wybrane formuły grzecznościowe realizowane są za pomocą pięciu strategii:

- A. akt podziękowania zawierający słowa *dziękuję/dziękuję/dziękujemy*, które dodatkowo mogą być modyfikowane za pomocą przysłówków (*bardzo, serdecznie, uprzejmie*)
- B. akt podziękowania połączony z aktem nazywającym przedmiot (bodziec) podziękowania (*Dziękuję ci za pomoc*)
- C. akt podziękowania połączony z aktem pozytywnie oceniającym przedmiot (bodziec) podziękowania (*Fajnie, dzięki*)
- D. akt podziękowania połączony z odmową (*Nie, dziękuję*)
- E. rozbudowany akt podziękowania, zawierający co najmniej dwie strategie podziękowań (*Dziękuję ci za pomoc, jesteś kochany*).

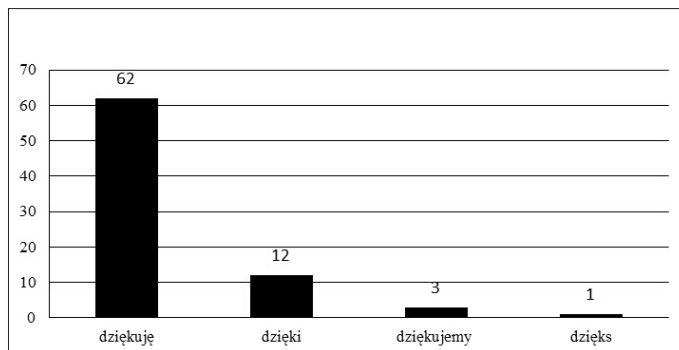
Jak widać na wykresie poniżej, formułą zdecydowanie przeważającą nad innymi jest pojedynczy akt podziękowania (strategia A). Aż 73% wszystkich wyników stanowią słowa *dziękuję/dziękuję*, które mogą występować z modyfikatorami przysłówkowymi (*bardzo, serdecznie, uprzejmie*). Akt podziękowania połączony z odmową (strategia D) oraz akt podziękowania połączony z aktem nazywającym przedmiot (bodziec) podziękowania stanowią odpowiednio 15% i 10% wszystkich formuł dziękczynnych zaobserwowanych w korpusie. Badany materiał językowy zawiera jeden przykład użycia aktu podziękowania połączonego z aktem pozytywnie oceniającym przedmiot podziękowania (strategia C) oraz jeden przykład zastosowania rozbudowanego aktu podziękowania (strategia E). Poniższy wykres przedstawia częstotliwość występowania poszczególnych formuł dziękczynnych w korpusie mówionego języka polskiego.

² M. Marcjanik, *Polska grzeczność językowa*, Kielce 1997, s. 191-217; K. Ożóg, *Zwroty grzecznościowe współczesnej polszczyzny mówionej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1990, nr 98, Warszawa – Kraków, s. 36-45.

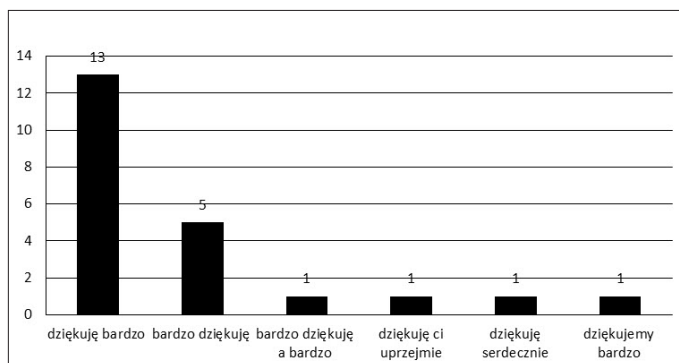
Wykres 1. Frekwencja występowania poszczególnych strategii dziękczynnych w korpusie.

Dane korpusowe pokazały, że częstotliwość użycia krótkich sformułowań zawierających słowa *dziękuję/dzięki* jest dużo wyższa niż w przypadku podziękowań, po których następuje inny akt komunikacyjny, jak na przykład akt nazywający przyczynę podziękowania. Oprócz form *dziękuję* i *dzięki*, które są niewątpliwie najczęściej stosowane w celu wyrażenia wdzięczności, w korpusie pojawiło się słowo *dziękujemy*, którego użyli rozmówcy dziękujący w imieniu całej grupy, a także słowo *dzięks*, które wydaje się być połączeniem polskiego *dziękuję* z angielskim *thanks*. Poniższy wykres przedstawia różnice w częstotliwości występowania słów wyrażających wdzięczność w strategii A. Jak widać na wykresie, 79% wszystkich przykładów stanowi słowo *dziękuję*, 15% zwrotów zaliczonych do strategii A zawiera słowo *dzięki*, natomiast *dziękujemy* i *dzięks* to zaledwie 0,04% oraz 0,01% uzyskanych wyników.

Wykres 2. Frekwencja występowania poszczególnych słów wyrażających wdzięczność w strategii A.

Badanie języka naturalnego dowodzi, że wdzięczność jest okazywana za pomocą pojedynczych słów *dziękuję* oraz *dzięki* ze znacznie większą częstotliwością niż w przypadku wyrażen zawierających modyfikatory przysłówkowe, takie jak *bardzo*, *uprzejmie*, *serdecznie*. Korpus języka mówionego PWN pokazał, że użytkownicy języka polskiego zdecydowanie rzadziej stosują modyfikatory intensyfikujące niż sugerowały to obserwacje poczynione w literaturze dotyczącej omawianych zwrotów grzecznościowych³. W analizowanych plikach tekstowych słowo *dziękuję* wystąpiło z modyfikatorem w 34% przypadkach (*dziękuję bardzo*, *bardzo dziękuję*, *bardzo dziękuję a bardzo*, *dziękuję ci uprzejmie*, *dziękuję serdecznie*), natomiast *dziękujemy* zostało użyte z przysłówkiem tylko jeden raz (*dziękujemy bardzo*). Zastanawiający jest fakt, że w korpusie nie odnotowano ani jednego przykładu użycia słowa *dzięki* z modyfikatorem przysłówkowym. Powodem tego stanu rzeczy może być fakt, że *dzięki* jest formą poufałą i pojawia się zazwyczaj w interakcjach o charakterze nieformalnym, w relacjach między przyjaciółmi, znajomymi, czy członkami rodzin, a więc w sytuacjach, w których rozmówcy mają tendencję do upraszczania formuł grzecznościowych. Częstotliwość użycia poszczególnych modyfikatorów ze słowami *dziękuję* oraz *dziękujemy* została przedstawiona na poniższym wykresie.

Wykres 3. Frekwencja występowania modyfikatorów intensyfikujących ze słowami *dziękuję* i *dziękujemy*.

Analiza transkryptów spontanicznych rozmów wykazała, że słowa *dziękuję/dziękujemy/dzięki/dzięks* wypowiedane są w bardzo różnych sytuacjach w codziennej komunikacji. Z obserwacji materiału językowego wynika, że rozmówcy dziękują zarówno za dobra materialne, jak i niematerialne; w sytuacjach, w których wykonanie danej czynności nie należy do obowiązków adresata podziękowania

³ Ibidem, s. 37.

(np. udzielenie pomocy) lub należy do obowiązków obyczajowych (np. składanie życzeń). Świadczy o tym następujący dialog na temat zdrowia i dolegliwości zdrowotnych zarejestrowany pomiędzy lekarką a jej pacjentką. Pacjentka dziękuje lekarce za broszury dotyczące wysokiego ciśnienia tętniczego oraz informacje o lekarstwie.

- 1) <who1>Dzień dobry.
 <who2>Dzień dobry. Jak żyć, żeby przeżyć.
 <who1>I tutaj to zostawię może, prawda.
 <who2>Dobrze, pani doktor.
 <who1>Pani sobie tutaj poczyta.
 <who2>Dobrze, dobrze, *dziękuję*, bardzo chętnie.
 <who1>Prawda, o ciśnieniach, jak mierzyć, jak się rozpoznaje, jaki tryb życia, kiedy rozpoznaje się chorobę wieńcową, co robić, gdy wzrośnie ciśnienie, dlaczego trzeba leczyć to nadciśnienie, kto wymaga leczenia szpitalnego, kiedy już jest bardzo źle, że to wtedy...
 <who2>Tryb życia bardzo bardzo
 <who1>No i oni tu reklamują, powiedzmy, takie leki, których akurat pani zupełnie nie bierze, ale...
 <who2>Nie potrzebuję.
 <who1>...ale nie ma potrzeby. To są drogie leki, między innymi liczą sobie za takie uloteczki <vocal desc="laugh">.
 <who2>Aha. *Dziękuję bardzo. Bardzo dziękuję a bardzo.* (1532)

Osoba o dobrych manierach zawsze podziękuje za gościnność podczas wizyty w domu przyjaciela lub znajomego. Korpus języka mówionego PWN zawiera liczne przykłady dialogów zarejestrowanych podczas spotkań towarzyskich przy kawie lub herbacie, co ilustruje poniższy fragment rozmowy dwóch mężczyzn w podeszłym wieku:

- 2) <who1>Taką mocniejszą ci zrobiłem.
 <who2>Dobrze. *O dziękuję.*
 <who1>Tylko dam ci łyżeczkę.
 <who2>Dobrze. (1531)

Jak dowodzi analiza tekstów mówionych, użytkownicy języka polskiego mają tendencję do dziękowania za spełnienie prośby o informację lub wyświadczoną przysługę. W kolejnym przykładzie zaczerpniętym z korpusu mężczyzna dziękuje znajomej za poinformowanie go o tym, która jest aktualnie godzina.

- 3) <who5>Która jest godzina, mógłbym wiedzieć?
 <who1>Tak, oczywiście.
 <who3>Wpół do pierwszej!
 <who1>Za dwadzieścia pierwsza.
 <who5>O *dzięki*. (1553)

Normą wśród Polaków jest również dziękowanie za wszelkiego rodzaju usługi w sklepach, na poczcie czy w restauracji. W relacjach typu klient – usługodawca oraz klient – urzędnik słowa *dziękuję/dzięki* wypowiedane są w sposób mechaniczny i służą do zasygnalizowania różnych etapów konwersacji, co pokazuje kolejny fragment rozmowy.

- 4) – Czy pani coś podać, proszę pani?
 – Nie, na razie, nie, *dziękuję*.
 – Chyba, że jeżeli to papier toaletowy, ale...
 – Proszę bardzo.
 – *Dziękuję*.
 – *Dziękuję*.
 – Słucham pana.
 – Pięć kilo ziemniaczków, poproszę. (1422)

Jak zauważa Marcjanik: „Akt *Dziękuję*, wypowiedziany przez klienta, może (...) oznaczać, że nic więcej kupić nie chce, natomiast akt *Dziękuję*, wypowiedziany przez ekspedientkę – że wszystko mu podała i że przyjęła odpowiednią kwotę. Przekazywanie tego typu treści, skumulowanych w jednym akcie podziękowania, znacznie usprawnia komunikację, przebiegającą zwłaszcza w trudnych warunkach, do jakich należy kolejka w sklepie czy urzędzie”⁴.

Drugą co do częstotliwości występowania w korpusie formułą grzecznościową jest akt podziękowania połączony z odmową (strategia D). W ponad 15% wszystkich aktów podziękowań znalezionych w analizowanych tekstach mówionych *dziękuję* posłużyło rozmówcom w celu grzecznej odmowy złożonej im propozycji. Materiał korpusowy wykazał, że wszelkiego rodzaju propozycje i oferty bywają odrzucane przez Polaków za pomocą następujących zwrotów: *Nie, dziękuję; Nie, nie, dziękuję; Nie, dziękuję bardzo, dziękuję*. W większości przypadków odmowa dotyczyła propozycji jedzenia lub picia. Obserwacja ta stanowi

4 M. Marcjanik, *Polska grzeczność językowa*, Kielce 1997, s. 216.

odzwierciedlenie polskiej gościnności, która przejawia się częstym zachęcaniem gości do skorzystania z poczęstunku przygotowanego przez gospodarza domu. Poniższe dwa fragmenty rozmów ilustrują, w jaki sposób rozmówcy odmawiają zjedzenia ciasta (przykład 5) oraz wypicia kolejnej filiżanki herbaty (przykład 6). W korpusie pojawił się tylko jeden przykład użycia omawianej strategii w interakcji między klientem a sprzedawcą w sklepie (przykład numer 4 powyżej).

- 5) <who2>Wiciu, ciasto tam jest takie, o
 <who3>Właśnie, to dla pana
 <who1>*Nie, dziękuję, dziękuję*, ale dopiero co obiad zjadłem, bo wpadłem, bo głodny byłem Rano zjadłem chyba dwie kanapki tylko i nie wziąłem sobie kanapek do roboty. (1528)
- 6) <who3>Chce pan jeszcze herbaty, może z cytryną tym razem zrobić?
 <who1>*Nie, nie, dziękuję*, bo będę później sikał dużo. (1528)

W wyniku analizy danych korpusowych zaobserwowano, że strategia składająca się z aktu podziękowania, po którym następuje akt nazywający przedmiot podziękowania (strategia B) stanowiła 10% wszystkich formuł grzecznościowych znalezionych w wybranych tekstach języka mówionego. Akty podziękowań zaliczone do omawianej strategii mogą być realizowane za pomocą następujących wyrażen: *dziękuję/dzięki za...; dziękuję/dzięki, że...; dziękuję/dzięki za to, że...; dziękuję bardzo (Waldek) za to, że...* Obserwacje poczynione na podstawie danych korpusowych potwierdzają, że tego typu strategię podziękowań stosowane są przez Polaków w sytuacjach, w których podziękowanie powinno być szczególnie intensywne, „wówczas, gdy mówiący sądzi, że podziękowanie w formie lapidarnej byłoby niewystarczające do wyrażenia wdzięczności”⁵. Badany materiał językowy dowodzi, że akt podziękowania połączony z aktem nazywającym przedmiot podziękowania może być stosowany zarówno wtedy, gdy podziękowanie nawiązuje do przeszłego zdarzenia lub zdarzenia trwającego w momencie rozmowy. Przykłady znalezione w korpusie wskazują na to, że użytkownicy języka polskiego odwołują się do przedmiotu podziękowania, gdy zdarzenie lub czynność ma dla nich szczególne znaczenie emocjonalne, a także w sytuacjach, w których wykonanie danej przysługi wymaga dużego wysiłku ze strony partnera. Świadczą o tym dialogi przedstawione poniżej, w których rozmówcy dziękują za podwiezienie (przykład 7), odwiedziny (przykład 8) oraz kartkę urodzinową (przykład 9).

5 Ibidem, s. 207.

- 7) <who3>Dzięki, Gieniu, za podwiezienie. Miłego wieczoru życzę i do zobaczenia jutro pewnie, nie?
 <who1>To ja dziękuję również za podwiezienie i tak samo...O Jezu! Wyłażę.
 <who3>To nara! Bywaj!
 <who1>To pozostało nam iść. Idziesz w tym samym kierunku, co ja, podejrzewam? Tak. To pójdę z tobą tym razem. Tędy, czy tędy? Bliżej?(1551)
- 8) <who3>Yhy. A ja dziękuję bardzo, Waldek, że nas odwiedziłeś.
 <who2><gap>
 <who3>Jak będziesz miał trochę więcej czasu, jeszcze przyjdź.
 <who2>Zadzwońię.
 <who3> Zapraszam jak najszybciej, dobrze?
 <who2>No fajnie. Dobrze. (1531)
- 9) <who5>Dzięki za kartkę!
 <who2>Tak? Podobała ci się?
 <who5>Dostałaś wczoraj ten?
 <who2>Dostałam.
 <who5>Tak?
 <who2>No.
 <who5>Fajnie.
 <who2>I co, podobała ci się?
 <who5><vocal desc="yhy" (1547)

W wyniku analizy transkryptów spontanicznych rozmów wykazano, że użytkownicy języka polskiego niezwykle rzadko stosują pozostałe formuły dziękczynne, takie jak podziękowanie połączone z aktem pozytywnie oceniającym bodziec podziękowania (strategia C), bądź też podziękowania złożone, będące połączeniem co najmniej dwóch różnych strategii (strategia E). Poszukiwania formuł dziękczynnych należących do tych kategorii przyniosły po jednym przykładzie użycia omawianych zwrotów. Można przypuszczać, że niska frekwencja występowania w korpusie podziękowań połączonych z pozytywną oceną przedmiotu podziękowania oraz podziękowań rozbudowanych odzwierciedla rzadkie zastosowanie tych zwrotów w codziennej komunikacji. Innym powodem może być fakt, że formuły te wymagają konkretnych czynników kontekstowych, które nie zostały uwzględnione w badanych tekstach korpusowych. Wyniki badań nie potwierdzają obserwacji poczynionych przez Ożóga⁶ dotyczących częstego użycia

⁶ K. Ożóg, *Zwroty grzecznościowe współczesnej polszczyzny mówionej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1990, nr 98, Warszawa – Kraków, s. 41-42.

przez Polaków zwrotów pozytywnie oceniających przedmiot podziękowania (*fajnie, świetnie, cudownie, fantastycznie*) oraz rozbudowanych formuł dziękczynnych (*kapitałnie, świetnie, dziękuję ci bardzo, jesteś taki kochany*).

Korpus języka mówionego PWN zawiera tylko jeden przykład zastosowania formuły dziękczynnej, w której akt podziękowania połączony jest z aktem pozytywnie oceniającym przedmiot podziękowania. Strategia ta realizowana jest tutaj przez użycie *dzięki* poprzedzone przysłówkiem *fajnie*, co ilustruje poniższy dialog, w którym dwóch przyjaciół rozmawia na temat pobierania plików z Internetu. Nie jest jednak jasne z szerszego kontekstu, za co rozmówca oznaczony numerem 4 dziękuje koledze.

- 10) <who2> Ściągnę się coś, czy się nic nie ściągnę? Radek?
 <who4>Już, ściągamy cały czas, wiesz. *Fajnie, dzięki*.
 <who2>Długo to trwa?
 <who4>Nie. (1553)

Kolejny dialog ilustruje natomiast użycie rozbudowanej formuły dziękczynnej (strategia E), w której rozmówca oprócz aktu podziękowania wyjaśnia powód swojej wdzięczności, a także wyraża swoją satysfakcję. W przedstawionej poniżej rozmowie uczestniczą dwie kobiety, z których jedna dziękuje drugiej za komplement dotyczący jej domu w Milanówku. Zaprezentowany tutaj fragment konwersacji potwierdza, że rozbudowane formuły grzecznościowe nie są zjawiskiem charakterystycznym tylko dla czynności wymagających dużego nakładu sił od wykonawcy, lecz mogą pojawiać się w sytuacjach, gdzie przedmiotem podziękowania jest czynność mało kłopotliwa, jaką jest wypowiedzenie komplementu.

- 11) <who1>Nie byłam u pani wewnątrz domku, ale zewnątrz prezentuje się bardzo ładnie.
 <who2>A wie pani, ja tam widzę mankamenty. *No dziękuję, że tak pani mi chwali, bo to bardzo cieszy...* (1523)

4. Repliki aktów podziękowań w korpusie języka mówionego PWN

Analiza spontanicznych nagrań języka mówionego dowodzi, że akty podziękowań są w mówionej polszczyźnie replikowane bardzo rzadko. Poszukiwania formuł dziękczynnych zawierających słowa *dziękuję/dzięki/dziękujemy/dzięks* przyniosły 106 przykładów, po których zastosowano zaledwie kilka replik. Wyniki badań nie pokrywają się z obserwacjami polskich językoznawców zajmujących

się omawianymi formułami grzecznościowymi. Ożóg podkreśla, że replika aktu podziękowania „mimo że jest tak bardzo stereotypowa, stanowi jednak swoistą grzecznościową obudowę wykonywanej przysługi i spełnia ważną funkcję pragmatyczną. Stanowi bowiem grzecznościowe zapewnienie, że przysługa wykonywana jest chętnie, z przyjemnością, że nie sprawia komuś kłopotu. Brak takich replik może być potraktowany jako oznaka niechęci”⁷. Marcjanik natomiast zaznacza, że w mówionej polszczyźnie podziękowania „bywają replikowane przez adresata podziękowania (...) mniej więcej w 50% sytuacji”⁸.

Badanie materiału językowego wykazało nie tylko bardzo niską częstotliwość użycia replik aktów podziękowań, lecz także małą różnorodność zwrotów grzecznościowych stosowanych przez użytkowników języka polskiego w celu replikowania formuł dziękczynnych. Analiza danych korpusowych pozwoliła na wyodrębnienie pięciu strategii będących reakcją na podziękowanie, a mianowicie:

- A. zignorowanie lub przemilczenie podziękowania;
- B. zasygnalizowanie przyjęcia przez partnera aktu podziękowania za pomocą zwrotu *proszę*;
- C. zbanalizowanie przysługi lub pomniejszanie własnych zasług (*Spoko*);
- D. wyrażenie swojego zadowolenia z powodu wykonanego czynu (*Cieszę się bardzo*);
- E. dziękowanie w sytuacjach typu klient – usługodawca, w sytuacjach kiedy adresat podziękowania czuje satysfakcję z powodu wykonanego czynu, lub kiedy dostrzega własną korzyść w działaniu.

Analiza tekstów mówionych dowodzi, że Polacy nie replikują aktu podziękowania. Dane sugerują, że użytkownicy języka polskiego mają tendencję do przemilczania podziękowań bądź też ignorowania formuł dziękczynnych poprzez zmianę tematu rozmowy lub nawiązywanie do innego wątku rozmowy. Dwa kolejne przykłady potwierdzają niską frekwencję replik aktów podziękowania; nie pojawia się tutaj słowna reakcja na podziękowanie dotyczące okazanej pomocy (przykład 12) oraz zachęty do poczęstunku (przykład 13).

- 12) who2>Nie, ale to dla pana dla ciekawostki nawet.
 <who5>Ja pani mogę... Proszę uprzejmie.
 <who2>Dziękuję.
 <who5>Wie pani, ja mogę...
 <who2>Ja to dostałam, żeby każdej osobie, z którą rozmawiam, żeby sobie wzięła to.
 <who4>A coś pisałaś coś?
 <who2>Nie, tutaj tylko chciałam pana właśnie poprosić. (1527)

⁷ Ibidem, s. 43.

⁸ M. Marcjanik, *Polska grzeczność językowa*, Kielce 1997, s. 208.

- 13) <who4>Spróbuj.
 <who1>O, *dziękuję ci bardzo*.
 <who2>Teraz nie jestem na <vocal desc="yyy"> etapie, żeby odchudzać się, ale to akurat...
 <who1>Ale to za momencik.
 <who2>...akurat po prostu no nie mam ochoty. Teraz jestem...
 <who1>Znaczący się chyba widziałyśmy, jak ty byłaś właśnie tak <vocal desc="yyy"> szczuplejsza i...
 <who2>Jeszcze trochę szczuplejsza?
 <who1>Tak. I bardzo korzystnie wyglądałaś. (1519)

W analizowanym korpusie mówionego języka polskiego znalazł się tylko jeden przykład użycia słowa *proszę* w odpowiedzi na podziękowanie. Z przedstawionego poniżej fragmentu rozmowy widać, że *proszę* padło w reakcji na podziękowanie za kieliszek wina.

- 14) – Ale ja nie mówię, jak ty miałaś szesnaście lat. Ja mówię, że od szesnastu lat jadę na wino, no.
 – Dziękuję.
 – *Proszę*. A ty co tam robisz?
 – Jakby przyjechał ten mój, co robi wino i zobaczył nasze metody robienia wina, to by się za łeb złapał, no.
 – Przecież to, kurcze, nie może mi się dorównać. Ja tu Marsylii nie przytargam do, do Warszawy ani, kurcze, Węgrów, ani żadnych Włochów.
 – A więc dlatego mówię, no. (1429)

Polska grzeczność językowa wymaga od rozmówcy zbanalizowania przysługi oraz pomniejszenia włożonego wysiłku w jej wykonanie. Dane korpusowe dowodzą jednak, że nie jest to powszechna praktyka wśród Polaków. Potwierdzeniem tego stwierdzenia może być fakt, że w korpusie PWN występuje tylko jeden przykład użycia repliki aktu podziękowania zawierającej wyrażenia pomniejszające zasługi darczyńcy. Co ciekawe, w analizowanych tekstach nie znaleziono ani jednego zastosowania repliki *Nie ma za co*, która uważana jest za jeden z najczęstszych stereotypów grzecznościowych służących do okazywania skromności nadawcy, czyli tego, który wykonał przysługę⁹. W korpusie występuje natomiast słowo *Spoko*, które zostało użyte w odpowiedzi na podziękowanie za pożyczenie płyty CD.

⁹ K. Ożóg, *Zwroty grzecznościowe współczesnej polszczyzny mówionej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1990, nr 98, Warszawa – Kraków, s. 43; M. Marcjanik, op. cit., s. 210.

- 15) <who1> O. Masz moją płytkę U2?
 <who2> Mam. Nawet przegraną. Także od razu ci mogę oddać.
 <who1> Teraz nad Irakiem będą latać samoloty U2.
 <who2> *Dzięks.*
 <who1> *Spoko. Ale zajebicie wyglądają.* (1546)

Poszukiwania replik aktów podziękowań w korpusie przyniosły jeden przykład użycia formuły grzecznościowej wyrażającej zadowolenie rozmówcy z powodu wykonanego czynu (strategia D). Wyrażenia zaliczone do tej kategorii mają na celu zapewnienie rozmówcy, że wykonanie danej czynności nie tylko nie sprawiło żadnego kłopotu adresatowi podziękowania, lecz również przyniosło mu satysfakcję. W poniższym przykładzie kobieta dziękuje znajomemu za życzenia świąteczne, na co on odpowiada *Cieszę się bardzo*.

- 16) <who3>Cześć, Waldku.
 <who2>Joluńka, kochana.
 <who3>Kurczę, a ja taka zaspana, no. Wszystkiego dobrego z okazji jeszcze minionych świąt i *dziękuję za życzenia*.
 <who2>*Cieszę się bardzo*. Dowiedziałem się, że śpisz, to tak się staraliśmy się cicho, ale my to cicho to wiesz, tak i tak słyszałaś wszystko. (1531)

Korpus języka mówionego PWN zawiera kilka przykładów użycia słów *dziękuję/dzięki* w odpowiedzi na podziękowanie. Materiał językowy wskazuje, że tego typu repliki są charakterystyczne dla kontaktów między klientem a sprzedawcą w sklepie, kiedy obie osoby mówią *dziękuję* podczas dawania i wydawania pieniędzy, a także podczas podawania i odbierania towaru (przykład 17).

- 17) – Ile kosztuje bułeczka? Bułeczka? Złoty dziesięć?
 – Złoty dwadzieścia.[...] Coś jeszcze?
 – Tak. Dwa jogurty Bakomy naturalne.
 – Złoty czterdzieści.
 – *Dziękuję*.
 – Trzy złote.
 – *Dziękuję*. (1424)

Dość częstym sposobem replikowania podziękowań za gościnność jest dziękowanie gościom za wizytę, o czym świadczy następujący dialog:

- 18) <who9>Dziękuję za kolację.
<who1>Dziękuję.
<who9>Dobranoc. (1536)

5. Zakończenie

Sumując dotychczasowe rozważania można stwierdzić, że analiza spontanicznych nagrań języka mówionego pogłębiła i ugruntowała wiedzę na temat użycia aktów podziękowań i odpowiedzi na podziękowania w mówionej polszczyźnie. Dane zaczerpnięte z korpusu PWN wykazały, jakie strategie i formuły dziękczynne oraz ich repliki są najczęściej używane przez Polaków w codziennej komunikacji. Jak dowiodła analiza języka naturalnego, najczęściej stosowaną strategią podziękowania jest pojedyncza formuła zawierająca słowa *dziękuję/dzięki*, które rzadko bywają modyfikowane za pomocą przysłówków. Dane korpusowe wykazały ponadto, że akty podziękowań są w mówionej polszczyźnie replikowane bardzo rzadko. Z obserwacji materiału językowego wynika, że najczęściej spotykaną w języku polskim reakcją na akt podziękowania jest przemilczenie lub zignorowanie formuły dziękczynnej. Analiza tekstów mówionych zaczerpniętych z Korpusu Języka Polskiego Wydawnictwa Naukowego PWN dała ogłęd rzeczywistego użycia omawianych formuł grzecznościowych. Wiedza pozyskana z przedstawionych w artykule badań powinna być przydatna w nauczaniu języka polskiego jako obcego. Wyniki badań pozwolą bowiem uczącym się języka polskiego uniknąć wypowiedzi nienaturalnych lub niestosownych w danej sytuacji.

Bibliografia

- Marcjanik M., *Polska grzeczność językowa*, Kielce 1997.
Ożóg K., *Zwroty grzecznościowe współczesnej polszczyzny mówionej*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1990, nr 98, Warszawa – Kraków.
www.korpus.pwn.pl [dostęp: 11.08.2012].